

بهشی دهوتنه

چه مکی جاهیلیهت

دوایه مین بهشی کتیبه کهی میسری

(شه بو زهید) بی یان (شه بو عه مر)..

زانباری و سه رچاوه کانت

شه ر ده بهم

که واته بهشی شه شه می کتیبه کهی میسری دوایه مین به شه و لی ره دا، وه که له هه موو به شه کانی کتیبه کهیدا، به ئاره زووی خوی زانباری و سه رچاوه ((ده بات)) و پاستیه کان هه لده گپه پته وه و تینه گه یشتنی خوی له قسه کان ده سه لمینیت ... تاد.

له م به شه که وتمان ئه م ناوه ی لیئاوه ((چه مکی ده سه لات له تیوری (حاکمییه ت - جاهیلییه ت) دا)) دوو یان سی کتیب وه رده گرین، یه که میان به ره مه میکی یوسف ئه لقه ره زاوییه و ئه وه ی تریان کتیبیکی نه صر حامد ئه بو زهیده، له گه ل ناماژه یه کیش بۆ کتیبیکی فه می هوهیدی. کتیبی یه که م و سییه م له کتیبه کهی ئه بو زهید ((براون))، زانباری زوریش له ئه بو زهید ((ده بات)) بیته وه ی ناوی بهینیت. سه رباری ((بردن)) له که دل چهند چه ز بکات ئه و زانباریه نه سه قه تکران. سه ره تا باسی ئه و ((بردانه)) یه پاشان ئه گه ر به کورتیش بیته باسی چه مکی جاهیلییه ته.

((بردن)) له کتیبه‌که‌ی نه‌بو زه‌ید

(۱)

((بردن)) ی قسه‌کانی نه‌بو زه‌ید

لاپه‌ره ۳۷۶ تا ۳۹۲ ی میسری له کتیبه‌که‌ی دوکتور نه‌صر حامد نه‌بو زه‌ید (نقد الخطاب الدینی) - ه‌وه ((براهه)). لاپه‌ره ۳۷۶-۳۷۷ چه‌ند قسه‌یه‌کن له کتیبه‌که‌ی نه‌بو زه‌یدا ده‌بینرین، له‌وش به‌دواوه میسری شوینپی نه‌بو زه‌ید ه‌له‌ده‌گریت و ته‌نانه‌ت ته‌رتیبی پاره‌گرافه‌کانیش وه‌کو نه‌وانه‌ی نه‌بو زه‌یدن. به‌دریژی نه‌و لاپه‌رانه‌ش، به‌تایبه‌ت لاپه‌ره ۳۷۸ تا ۳۹۲، واته به‌دریژی ۱۵ لاپه‌ره، له‌کۆی ۲۶ په‌راویز میسری ته‌نها له ۳ په‌راویزدا ناوی کتیبه‌که‌ی نه‌بو زه‌ید ده‌نوسیت و بۆ نه‌وانه‌ی تر ه‌مان زانیاریه‌کانی نه‌بو زه‌ید و ناوی سه‌رچاوه‌کانی ((ده‌بات)).^۱

نه‌بو زه‌ید نووسیه‌تی: ((موسلمانه‌یه‌که‌مه‌کان زۆر جار له‌باره‌ی ه‌له‌وئسته‌یکدی دیاریکراوه‌وه ده‌یانپرسی ئاخۆ په‌فتاره‌که‌ی پیغه‌مبه‌ر به‌وه‌حی یان به‌ نه‌زمون و عقل حوکم کرابوو. زۆر جاریش له‌گه‌لیدا نارپک ده‌بوون و په‌فتاریکی تریان پیشنیار ده‌کرد نه‌گه‌ر بواره‌که‌ هی عقل و نه‌زمون بوایه)) (لاپه‌ره ۷۸).

میسریش ده‌نوسیت: ((میژوی ئیسلام له‌زۆر شوین و جیگادا ده‌یگی‌پته‌وه‌که: یارانی په‌یامبه‌ر ه‌ه‌ولی زۆریان داوه‌ بزانه‌ن ئاخۆ نه‌و بپریارو حوکمانه‌ی پۆژانه‌ په‌یامبه‌ر ده‌ریده‌هینان و چاره‌سه‌ری ه‌ه‌ندی پووداوی

^۱ جگه‌له‌ دوو په‌راویز که‌ هی یه‌ک سه‌رچاوه‌ن نه‌ویش کتیبی (جند الله ثقافت و اخلاق) ی سه‌عید ه‌ه‌وا.

کت و پیری پی ده کردن، به (وهی) بۆی ده هات، یان هه وللی شه خسی خۆی بووه و عه قل و ته جره به ی ژیان فیتری کردون؟ زۆر جاریش ریکه وتوو له گه ل یا وه رانی هاو پیرو هاو هه لویست نه بووه، جار هه بووه به قسه ی کردون و جاری و ابووه پای خۆی پی په سه ند بووه)) (لا په ره ٣٧٨).

میسری پیش و دوا ی قسه که ی سه ره وه که بینیمان له ئه بو زهیدی ((ده بات))، واته زانیاریه که ی ئه و نه قل ده کات بیته وه ی ناوی بهییت، باسی تیۆری حاکمییه ت - جاهیلییه ت ده کات که مانا و مه بهستی ده ق ده خاته چوارچیویه که و گوایه ته نها خۆی، واته تیۆره که، له وه ده قه تیگه یشتوو ه: ((تۆ بلی خاوه نی ئه و تیژه ههستی به وه نه کردبی که ئه م بیر کردنه وه یه به لگه ی ئه وه یه به ناوی خواوه قسه ده کا؟!)) (میسری، ل ٣٧٧). ئه بو زهیدی هه مان شت ده خاته پوو، واته وتاری ئاینی هاو چه رخ ئیدیعا ده کات که ئه و مه بهسته خوداییه ی ناو ده قه کان ده سنگر ده کات و ((.. نازانیت که ده چیته ناو چه یه کی پر پر کودال ئه ویش ناو چه ی)) (قسه کردن به ناوی خودا وه)) که وتاری ئیسلامی - به درێژی میژوو ه که ی جگه له چه ند ئیستسنائیکی که م که حسابیان بۆ ناکریت - خۆی له سنوو ره کانی دوور ده خسته وه)) (ئه بو زهید، ل ٧٨).

ئه بو زهید په خنه له و بۆچونه ده گریت که ئیسلام ده کاته یه ک ئیسلام که ته نها زانایان شاره زاین و ئه مه به شیکه له بونیادی ئالیه تیکی فراوانتری ناو وتاری ئاینی و ئه و ئالیه ته ئه و ساکاره نییه وه که له ههستی ئاینی ئاساییدا درده که ویت (ل ٨١)، میسریش ده نووسیت: ((نکولی کردن له پۆلی عه قل وه که ئه وه ی تیۆری حاکمییه ت - جاهیلییه ت پیاده ی ده کا، مه سه له یه کی ئاسایی نییه و ناکریت چاوپۆشی لیکریت. بۆچی...)) (ل ٣٧٨).

ميسىرى ((بۆچى)) يەكەى بەۋە ۋەلام دەداتەۋە كە بناغەى ئەۋ تىۋرە لەسەر باۋەپى ئاينى پاۋەستاۋەۋ بەپپى ئاين ھىزىك دونىايى دروستكردوۋەۋ لەئىسلامدا خودا ئەۋ ھىزەيەۋ پەيدابوۋنى دىيار دە سىروشتى و كۆمەلايەتتەيە كان دەگە پىننەتەۋە بۇ خودا، واتە نە مۇقۇ دەۋرى ھەيەۋ نە ياساى سىروشتىش لە كۆپىدايە. دەشېت پىاۋانى ئاينى ھەلۋىستىيان ھەبېت لە ئاست ھەر دىيار دەيەك و دەستكەۋتېكى زانستى (ل ۳۷۸). ئەم قىسانەش ھەر ئەۋانەى ئەبو زەيدن. ئەبو زەيد لە ھەمان پاراگرافە كەى سەرۋەدا دەنۋوسىت كە ھەموۋ عەقىدە كان باۋەپىيان وايە ھۆكارىكى يەكەم ياخود بىنەمايەكى يەكەم ھۆى پەيدابوۋنى جىھانە - كە لەئىسلامدا برىتتەيە لە خودا - و تارى ئاينى، نەك عەقىدە، ھەموۋ دىيار دە سىروشتى و كۆمەلايەتتەيە كان تەفسىر دەكات بەۋەى بۇ ھۆكارى يەكەم بىيانگە پىننەتەۋە.. ئىنجا ئەبو زەيد باسى ئىلغا كىردنى مۇقۇ ((ياسا)) سىروشتى و كۆمەلايەتتەيە كان دەكات، ھەرۋەھا قەدەغە كىردن (مىصادىرى) ھەر زانپارىيەك كە و تارى ئاينى يان دەسەلانى زانپان پىشتىۋانى لىئاكەن (ئەبو زەيد، ل ۸۱). ئەبو زەيد باسى و تارى ئاينى كىردوۋە كە ھەموۋ دىيار دە سىروشتى و كۆمەلايەتتەيە كان بۇ ھۆكارى يەكەم دەگە پىننەتەۋە، ئىنجا دەلئەت كە ئەمە ھەر دەبېت سەر لە ((حاكىمىيەت)) ى خودايى، ۋەك بەرامبەرۋ دىۋى حاكىمىيەتى مۇقۇ، دەرىكات: ((من شأنه ان يقود بالضرورة الى ((الحاكمية))

^۲ ھۆكارى يەكەم (العلة الاولى) ياخود بىنەمايەكەم (المبدأ الاول) زاراۋەيەكى فەلسەفەيە مەبەست لىپى ئەۋ ھۆكارەى پىش ھەموۋ بوۋنىك بوۋە لەۋەۋە بوۋنەۋەر پەيدا بىۋو. وشەى (ھۆكار) پىپەپىستى (علة) نىيە چونكە ھۆكار ھەردوۋ (علة) و (سبب) دەگىرئەۋە. (علة) ھۆكارىكى عاقلە و (سبب) مەرج نىيە عاقلە بىت.

الالهية بوصفها مقابلا ونقيضا لحاكمية البشر)) (ئەبو زەید، ل ۸۱ و ۸۲)، بەلام بینیمان میسری، که شته کانی له ئەبو زەید ((بردووه))، پێگه که ی کورتکردۆته وه و دنوو سیته که تیۆری حاکمیته - جاھیلییه ته که ئەمه ده کات. به واتایه کی تر لای ئەبو زەید زنجیره یه که ههیه: وتاری ئایینی دیارده کان ده گه پێنیتته وه بۆ هۆکاری یه که م، ئەو گه پاندنه وه یه ش ده مانگه یه نیتته حاکمیته تی خودایی، بەلام له بهرئه وه ی کاری میسری ته نها ((بردن)) و مشه خۆرییه ((بردنه که ی)) سه قه ته و شته که پێچه وانه ده کاته وه: حاکمیته - جاھیلییه ت دیارده کان ده گه پێنیتته وه بۆ خودا.^۳ ئەمه ش نه که ته نها تیژنه گه شتنه له ئەبو زەید که میسری دهستی به سه ر قسه کانیدا گرتووه و ناوی نه هیناوه به لکو له پرووی مه نتیقشه وه هه لیه.

باقی لاپه ره ۳۷۸ ی میسری به م جۆریان به و جۆر له ئەبو زەیده وه ((براون))، ته نانه ت تاکه جارێکی ش ناوی ئەو پیاوه نه وتراوه. دێری دوایه مین و لاپه ره که ی دوا ی ئەویش به هه مان شیوه ((بردن)) یکی پروتن. ئەبو زەید باسی وتاری ئایینی ده کات که چۆن قسه و ئیجتیهاده کانی پێشین (سه له ف) ی کردۆته ((دهق)) که جێگه ی قسه له سه رکردن نین، له وه ش زیاتر ئەو وتاره ئالیه تی ((یه که خستنی نیوان فیکرو ئاین)) - که پێشتر لێی دوابوو - به کارده هینیت، پاشان هه لویستی پراگماتی (نه فعی) و ئایدیۆلۆجی له مه پ (تُراث) که ئەوه ی ((عه قلی)) یه دووریده خاتته وه و ئەوه ی

^۳ میسری ناوی حاکمیته - جاھیلییه ت ده بات، هه روه ها هۆکاری یه که م (العله الاولی) یا خود بنه مای یه که م (المبدأ الاول) که وتمان زا راوه یه کی فه لسه فه ییه ساده ده کاته وه بۆ وشه یه کی گشتیی: ((هیتیک))، ئەمانه له گه ل هه لگێرانه که ی سه ره وه نمونه ن له سه ر ئیبه دعه کانی میسرییه که ی خۆمان.

((دواكە وتوۋە)) دادە مەزىننىت (ئەبو زەيد، ل ۸۴-۸۵).

مىسىرى ئەو قسانە ((دەبات)): ((. ئىجتىھادى پىۋانى ئاينىش دەكاتە چەند دەقىكى چەسپاۋو نەگۆپ. بەجۆرىك تىيان دەپوانى قابىلى قسە لەسەركردن نىن. تا ئەو پادەيەى بىرپاۋ ئىجتىھادەكان لەناۋ ئاينەكەدا جۆش دەداۋ ئاۋىتەى يەكتريان دەكا. ئەمە بۆ خۆى بەلگەى ئەۋەيە كە بەيەك چاۋ ناپوانىتە كلتورى ئىسلامو بەھەلۋىستىكى پراگماتىيانەۋە دىتە مەيدانەۋە تەنھا ئەو لايەنەى كلتورى ئىسلامى پىپەسەندە كە لە خزمەتى تىزەكەى خۆىدايە.)) (لاپەرەل ۳۷۸-۳۷۹).

مىسىرى يەكسەر دواى ئەۋە دەنووسىت: ((ئەو كلتورەش ھەمىشە بەدرىژاى مىژۋو لە خزمەت دەسەلاتداران بوۋەۋ پايەى سىياسىيانى پراگرتوۋە)). ئەمەش ھەر لە ئەبو زەيدەۋە ((بردۋىيەتى)) بەلام زۆر بە كورتى چونكە ئەبو زەيد باسى ئومەۋىيەكان -ئەك خەۋارج- دەكات كە حاكمىيەتيان بۆ مەبەستى شەرعىەتدان بە حوكمەكەيان بەكارھىنابوۋ، ئىنجا دەلىت پەنابردن بۆ شىۋازى ئومەۋى پەفتارىكى بەرىلاۋ بوۋ لە مىژۋى كۆمەلگە ئىسلامىيەكاندا لەھەموو شىۋازەكانى ئەو وتارە ئاينىيەى پشتگىرىى نىزامە ناشەرعىيەكانى فەرمانپەرەۋاىى كردۋە (ل ۸۵).

ئەگەر بەكورتىش بىت پىۋىستە لىرەدا موناقتەشەى ئەبو زەيد بگەين: ئەبو زەيد كاتىك دەلىت ئومەۋىيەكان چەمكى حاكمىيەتيان ھىنايە كايەۋە دوۋەلەى ئەنقەست دەكات بۆ ئەۋەى بۆچۈنەكانى تىپەپىننىت، يەكەمىيان ئەۋەيە دەلىت وتارى ئاينىى ھاۋچەرخ ۋاى بلاۋكردۆتەۋە كە خەۋارج چەمكى حاكمىيەتيان خستە پوۋ، ئەمەش ھەلەيەكى زەقە چونكە چەمكەكە ھەبوۋە بەدەقى قورئان ھاتوۋە ھەموو مۇسلمانان دەيانزانى، ئەۋەندە ھەيە وشەۋ

زاراوهی وهك حاکمیهت (راسته که ی دروشمی "لاحکم الا لله" چونکه وشه ی حاکمیهت نوییه) به کارهات. بهم جوړه وتاری ئاینیی هاوچه رخ خستنه پووی چه مکه که ناخاته پالّ خه وارج به لگو تیگه یشتنی مه له ی چه مکه که ده خاته پالیان، ئه وهش که عه لی کوپی ئه بو تالیب پیشتی پوونیکردبو وه وه: ((ئو ئه مه قسه یه کی هه قه به لام مه به ستیکی ناهه قی له پشته وه یه)). هه له یه کی تری ئه نقهستی ئه بو زهید ئه وه یه خستنه پووی چه مکه که ده خاته پالّ ئومه وییه کان... به لام که ی؟ کاتیک موعاوییه به قسه ی عمر کوپی ئه لعاصی کرد که پیی وت قورئان بخاته سه ر نووکی پم به رزیبکاته وه و داوا بکات قورئان بکریته حه که م له نئیوان دوو لایه نه شه پرکه ره که (ئه بو زهید، ل ۸۵)،^۴ به لام ئایا ئه مه به ته نیا به سه بۆ ئه وه ی موعاوییه و حزبه که ی، که ئه و کاته ده ولت نه بوون، بکریته ئه و لایه نه ی چه مکه که ی دامه زراند؟ ئایا ئه و ماوه کورته ی نئیوان کاره که ی موعاوییه و ده عواکه ی (لاحکم الا لله) ی ئه و که سانه ی دوایی بوونه خه وارج به سه بۆ ئه وه ی داهینانه که بدریته پالّ ئومه وییه کان؟ پاشان کی له میژوونوسه کۆنه کان، ئه گه ر باسی وتاری ئاینیی هاوچه رخ نه که ی، وتوویه تی ئومه وییه کان حاکمیه تیان بۆ شه رعیه تدان به حوکه که یان به کاره ی نا بوو؟

په نگه خوئنه ر بپرسیت: ئه بو زهید ئه مه ی بۆ کردووه؟ وه لامه که ش به

⁴ به رزنجی، موحه ققیقی میژووی ته به ری، ده لیت به رزکردنه وه ی قورئان له سه ر پم پریاوه تیکی صحیح نییه و راسته که ی ئه وه یه کاتیک کوشتاری ئه هلی شام له (صیفین) زۆر بوو په نایان بۆ گرد پیک برد، عه مریش به موعاوییه وت: موحه فیک بۆ عه لی بنییره و بانگی بکه بۆ کتیبی خودا چونکه ئه وه رهت ناکاته وه (صحیح تاریخ الطبری، مجلد ۳، ل ۴۰۸).

بۆ‌چوونی‌خۆم‌ئە‌وه‌یه‌ئە‌بو‌زە‌ید‌سەر‌بە‌و‌قوتابخانە‌فراوانە‌کۆنە‌یه‌که‌
 بایە‌خ‌ی‌بە‌بزاف‌ه‌سیاسی‌و‌فیکریه‌نە‌یارە‌کان‌دە‌دا.‌ئە‌و‌قوتابخانە‌یه‌،
 بە‌تایبە‌تی‌ئە‌وانە‌ی‌باوەرپیان‌بە‌شۆ‌ر‌ش‌هە‌بوو،‌ستایشی‌خە‌وارجی‌دە‌کرد‌که‌
 شۆ‌ر‌شی‌چە‌ک‌ارییان‌بەرپاکردبوو،‌ئە‌و‌ه‌ش‌بە‌پێ‌چە‌وانە‌ی‌پە‌وتە‌زალە‌که‌که‌
 ملکه‌چبوون‌بۆ‌فەرمان‌پەر‌وا،‌هە‌تا‌ئە‌گەر‌(فاجر)یش‌بێ‌ت،‌بە‌ئەرکیکی‌ئاینی
 دە‌زانای.‌ئێ‌ستاش‌ناک‌رێ‌ت‌ئە‌بو‌زە‌ید‌حاکمیە‌ت،‌که‌لە‌دژی‌قسە‌دە‌کات،
 بخاتە‌پال‌خە‌وارج،‌بۆ‌یه‌باشترە‌بخ‌رێ‌تە‌پال‌لایە‌نی‌ک‌که‌لای‌زۆریه‌ی
 موسلمانان‌قێ‌زە‌ونە‌ئە‌و‌یش‌ئومە‌وییه‌کان.

دوای‌چە‌ند‌باسیک؛‌جە‌برو‌سە‌بە‌بییه‌و‌غە‌زالی‌و‌ئە‌شعە‌رییه‌ت،‌ئە‌بو‌زە‌ید
 باسی‌وتاری‌ئاینی‌هاوچە‌رخ‌دە‌کات‌و‌بە‌تایبە‌ت‌ناوی‌سە‌ید‌قوتب‌دە‌بات:
 باسی‌((ئە‌وه‌ی‌قورئانی‌تاک))،‌واتە‌ئە‌وه‌ی‌هاو‌لانی‌پێ‌غە‌مبەر،‌دە‌کات‌که‌
 هە‌موو‌زانیا‌رییه‌کانی‌تە‌نها‌لە‌قورئان‌و‌هەرگرتبوو‌بە‌لام‌دواتر‌سەرچاوە‌کان
 تێکە‌ڵ‌بوون‌و‌فە‌لسە‌فە‌ی‌یۆنانە‌کان‌و‌ئە‌فسانە‌ی‌فارسە‌کان..تاد‌هاتنە‌ناو‌ه
 (ئە‌بو‌زە‌ید،‌ل ۸۶-۸۷).‌میس‌ریش‌بە‌هە‌مان‌تە‌رتیب‌باسی‌ئە‌مانە‌دە‌کات:
 ئە‌وه‌یه‌کی‌دە‌گمە‌ن‌و‌دانسقه‌که‌جگە‌لە‌قورئان‌بیروپا‌وەرپیان‌لە‌هیچ
 سەرچاو‌یه‌کی‌تر‌و‌ه‌رنە‌گرتوو‌هەرچە‌ندە‌شارستانی‌تر‌لە‌ئارادا‌هە‌بوون:
 پۆ‌ماییه‌کان،‌یۆنانە‌کان،‌فارس‌و‌هیند..(میس‌ری،‌ل ۳۷۹).

هەرچە‌ندە‌ئە‌بو‌زە‌ید‌یه‌ک‌جار‌ناوی‌کتێبە‌که‌ی‌قوتب‌(مَعَالِمِ فِي الطَّرِيقِ)
 وە‌ک‌سەرچاو‌ه‌دە‌هێنێ‌ت‌بە‌لام‌میس‌ری‌سی‌جار‌دە‌ینووسیت،‌هەرچە‌ندە‌ئە‌و
 دە‌قه‌ی‌میس‌ریش‌که‌لە‌بارە‌ی‌شارستانییه‌کان‌دە‌یهێنێ‌ت‌و‌ه‌جیا‌وازه‌و
 دووردریژتره‌بە‌لام‌بە‌بە‌لگە‌ی‌پاراگرافە‌کانی‌پێ‌شە‌وه‌و‌ئە‌وانە‌ی‌دواتر‌دێ‌ن
 بە‌بە‌لگە‌ی‌تە‌رتیبی‌قسە‌کانی‌سە‌ید‌هیچ‌گومانێک‌لە‌وه‌دا‌نامێنێت‌که‌میس‌ری

هر وهكو شته كانی تر ئه مانه ی له ئه بو زهید ((بردووه)) و هه موو ئیشه كه ی چه ند زیاد كردنیكه له كتیبه كه ی سه ید .

ئه بو زهید دوا ی ئه وه باسی هه لویستی هه لبژاردنکاری پراگماتی له مه پ (تُراث) ده كات، میسریش به هه مان شیوه باسی ده كات ئینجا شتیکی خۆی زیاد ده كات گوايه هه لویستی سه ید لووتبه رزییه و خۆبه زلزانینه و ده نووسیت: ((به رجه سته بوونی فیکری شو فینیزم له ژیر په رده ی ئایندا)). بیته وه ی زۆریش له سه ری برۆین هینده به سه بلین كه ئه وه ی كه میکی له نووسینه كانی سه ید خویند بیته وه ئه و راستیه باش ده زانیت كه هه یچ شوینه وارێکی هه سستی نه ته وایه تی، چ جای شو فینیزم، له نووسینه كانی سه ید دا نییه . ئه گه ر زارا وه ی (ئومه میه ت) یش به کار به یین سه ید تا دوا سنوور ئومه می بووه، بیگومان له سه ر ئاستی موسلمانان و جیهانی ئیسلامیدا .

میسری كه مو ناقه شه ی قسه كه ی سه یدی كردووه نه یتوانیوه تا سه ر قسه ی خۆی بخاته گه پ، ئه و نه یتوانیوه له ئه بو زهید وه رنه گریت. ئه بو زهید كه باسی ئه و هه لویسته هه لبژاردنکاری كردووه نووسیویه تی: وتاری ئایینی . شانازی به و لایه نه ی توراس ده كات كه په فزی ده كات به لام سنوورداری ده كات به به راورد کردنی ئه و روپای سه ده ناوه پراسته كان له گه ل شارستانی موسلمانان (ئه بو زهید، ل ٨٧). میسریش ده نووسیت: ته نها به راوردی سه ده كانی ناوه پراستی ئه و روپا به شارستانییه تی ئیسلام ده كات (میسری، ل ٣٨٠). پاش ئه م ((بردن)) هه ش قسه یه کی خۆی زیاد ده كات: ((بۆ خۆد زینه وه له حه قیقه ته میژووییه كان پرکیشی ناكا چاویك به شارستانییه تی ئه و روپای پیش سه ده كانی ناوه پراستا بگێریته وه و له گه ل

واقىيەى كۆمەلگاي عەرەبستانى ھەمان سەردەم بەراوردى بكا)).
 بەدەر لەوھى ((وتارى ئىسلامى)) شانازى بە سەردەمى جاھىلىيەتى
 عەرەبى ناكاتو ئەمە كارى قەومىيە عەرەبەكانە، ئەو قەسەھى مىسرى كە
 ئەمجارە ھى خۆيەتى نىشانەھە لەسەر ئەوھى چەند شارەزاي ((حەقىقەتە
 مېژوووييەكان))-- (بېروانە مىسرى بەردەوام باسى "حەقىقەت" دەكات).
 ئەگەر بە دابەشكردنە باوھەكەى سەردەمەكان قەناعەت بگەين، سەردەمە
 ناوھراستەكانى ئەوروپا لە سەدەى پېنچەمى زاینیەھە دەست پیدەكەن،
 كەواتە چ شتېكى زۆر عەجايەب پېش ئەوھەھەھە؟ سەردەمى فەلسەفەو
 ئەدەب و ھونەرى یۆنانى و سەردەمى ياسا و ئىدارەى پۆمايى سەدان سال
 پېش ئەوھە پووكابووھە. خۆ ئەگەر بچینە پېش سەردەمە زېرپنەكەى
 یۆنان و پۆما سەردەمانىكى تری دواكەوتوويى دەبىننەھە. جگەلەوھش
 نىمچە دورگەى عەرەب لەو سەردەمانەدا لە شارستانى خالى نەبوو بەتلىيەت
 لە قەراغەكان وەك يەمەن.

(۲)

((بەردن)) ى زانبارىيەكانى كىتیبەكەى فەھمى ھوھىدى

مىسرى قەسەھەكى (ھوھىدى)، لە كىتیبى (القرآن والسلمان)، دەھىننەتەوھ
 لەبارەى ئەو دروشمەوھە كە بەم جۆرەھە: ((پېشتەر چەكمان بەدەستەوھ بوو
 لەپىندا و سەرکەوتندا يەك جار بەكارمان ھىنا پاشان فرېماندا و ملی پىگای
 شكستمان وھ بەرنا... ئەو كاتەى قورئان ئازاد كرا، نەتەوھىش لەگەلیدا
 ئازاد دەھى))^۵.

⁵ فەھمى ھوھىدى، القرآن والسلمان، ل ۱۸-۱۹ لەدەقە ئەسلىيەكەدا: ((پاشان
 فرېماندا و ئىتەر ملی پىگەى شكست و پووكانەوھەمان گرتەبەر)).

میسری ئه و کتێبه ی (فههمی هوهیدی) ی نه بینوه و ئه و دهقه ی له کتێبه که ی (ئه بو زهید) وه رگرتوه چونکه له لاپه ره که ی دوا ی ئه وه میسری قسه یه که ی تری هوهیدی ده هینێته وه :

میسری ده لیت: تیۆریستیکی هاوچه رخ پێی وایه دابرا نیسلام له ژیا نی خه لک ده گه رپێته وه بۆ ئه وه ی ((بونیادی سیاسی ئیمپراتۆرییه تی ئیسلام لاواز بوو، ده لاقه که وته ریزی موسلمانان و سیسته می خیلافه ت هه ره سی هینا) (ل ٣٨٥).

تیبینی بکه ئه و دوو دێره له ناو که وانه دا دانراوه (بیرمان بیت میسری بۆ وه رگرتنی ده قواده ق تاکه که وانه، نه ک جووته که وانه، به کارده هینیت) و له په راویژدا لاپه ره (٢٠-٢١) ی ناوی کتێبه که ی هوهیدی وه کو سه رچاوه ده نووسیت.

میسری ئه و قسه یه ی هوهیدی له ئه بو زهیده وه وه رگرتوه به لام ئه بو زهید نه یخستۆته ناو جووته که وانه به نیشانه ی وه رگرتنی ده قواده ق به لکو ئه و ده لیت که مه رج نییه وتاری ئاینی به هه مان ئه و دانیایه ی هه یه تی له چاره سه ره که کاتی جیا بوونه وه ی نیوان ئیسلام و واقعی کۆمه لگه ئیسلامیه کان یان هۆکانی ده ستنیشان بکات، ئه گه ر هه ندیکیش بیگه رپێنه وه بۆ ماوه ی مملانه ی نیوان موسلمانه کان له ناوه راستی سه ده ی یه که می کۆچی یان شتیک پێشتر، هه ندیکی تر ده یگه رپێنه وه بۆ ئه و لاوازیه گشتیه ی تووشی بونیاتی سیاسی ئیمپراتۆریه تی ئیسلامی بوو و به نه هیشتنی یه کتێبه که ی و نه هیشتنی خودی خیلافه ت کۆتایی پێهات (ئه بو زهید، نقد الخطاب الدینی، ل ٩١).

ئه بو زهید لیژدها په راویژیک داده نیت دوو سه رچاوه ی تیدا یه: کتێبیکی

سه‌ید قوتب له‌گه‌ل کتیبه‌که‌ی هوه‌یدی (لاپه‌ره ۲۰ - ۲۱).
 به‌واتایه‌کی تر نه‌بو زه‌ید به‌گشتی قسه‌ی کردووه‌و ده‌قیکی نه‌هیناوه‌توه
 که‌چی میسری وا تیگه‌یشتووه نه‌مه ده‌قه بویه نه‌و قسه‌یه‌ی سه‌ره‌وه‌ی
 هوه‌یدی خستوتنه‌ ناو که‌وازه‌ی وه‌رگرتنی ده‌قاوده‌قی قسه‌و سه‌ره‌پای
 نه‌وه‌ش پیش قسه‌که جه‌خت له‌سه‌ر نه‌وه ده‌کات که تیورستیکی هاوچه‌رخ
 پیی وایه دابرازی نیسلام... تاد.

((بردنه‌که))ش ته‌واو ناشکرا ده‌بیٔ کاتیک ده‌بینین نه‌بو زه‌ید نامازه‌ بۆ
 لاپه‌ره (۲۰-۲۱) ی کتیبه‌که‌ی هوه‌یدی ده‌کاتو ده‌شبینین که نه‌و دوو
 دیپه‌ی نه‌بو زه‌ید نووسیونی کورتکراوه‌ی قسه‌ی دوورودیژی هوه‌یدین که
 له‌و دوو لاپه‌ره‌یه‌دا نووسیدویه‌تی. نه‌م دوو دیپه‌ کورته‌ش لای میسری
 بوونده‌ته قسه‌یه‌کی ده‌قاوده‌ق. خو نه‌گه‌ر میسری قسه‌که‌ی هوه‌یدی
 نه‌خستایه‌ ناو که‌وانه نه‌وا ((بردنه‌که‌ی)) وه‌کو نه‌وه ناشکرا ده‌بوو چونکه
 نه‌گه‌ر هه‌زار که‌س به‌ینیی و دوو لاپه‌ره‌که‌یان بده‌یتی و داوایان لیبکه‌یت
 هه‌ریه‌ک بۆ خوئی نه‌و دوو لاپه‌ره‌یه‌ کورت بکاته‌وه‌و بیانکاته‌ دوو دیپه‌ هرگیز
 دوو که‌س له‌و هه‌زار که‌سه‌ نابینیی وه‌کو یه‌کتر کورتی بکه‌نه‌وه، نینجا چون
 کورتکردنه‌وه‌ی میسری وه‌کو نه‌وه‌ی نه‌بو زه‌ید ده‌رچوو نه‌گه‌ر ((بردن))
 نه‌بیٔ؟

(۳)

قه‌ره‌زاوی له‌ژیر په‌حه‌ته‌ی میسری

میسری به‌هه‌مان نه‌و چاویلکه‌ په‌شه‌ی لیوه‌ی ته‌ماشای نیسلامیه‌کان
 ده‌کات ته‌ماشای یوسف نه‌لقه‌په‌زاوی ده‌کات، به‌لام هه‌ر که‌سیک شاره‌زای
 که‌سایه‌تی قه‌ره‌زاوی و به‌ره‌مه‌کانی بیٔ ده‌زانیت که نه‌و هه‌لوسته

تونده ی کاردانه وه ی نه و حاله ته یه که تووشی موسلمانان بووه و نه و تاوانانه ی به رامبهریان ده کرین، ده نا نه گهر چه ند به ره مه یکی بخوینی ده رانی قه په زاوی یه کی که له که سایه تیه دیاره کانی په وتی ئیسلامی میانپه و. به م جوهره حوکمدان له سه ری له پوانگه ی نه و هه لویسته ی وه کو حوکمدانه له سه ر نه و کورده ی له کاردانه وه ی زولمی رژیمه کان هه لویستیک ی توندی هه یه . نه وه ی سه یرتره گوایه میسری پشتی به به ره مه یکی قه په زاوی به ستوه، که دواتر ده زانین نه و کتیبه ی نه بینیه وه له پاستیدا له کتیبه که ی نه بو زه ید ((بهدویه تی))، که نمونه یه که له سه ر مامه له ی میانپه وانه ی قه په زاوییه له گه ل په وتی ئیسلامیدا.

کتیبه که ی قه په زاوی نه م ناوونیشانه ی هه یه (الصحة الاسلامیة بین الجحود والتطرف). هه ره له و ناوونیشانه وه دیاره که قه په زاوی ریگه یه کی ناوه پراستی وه رگرتوه له نێوان ئینکارکردنی رابوونی ئیسلامی له لایه ک په پرگیری ئیسلامی له لاکه ی تر. قه په زاوی باسی چه ند شتیکی کردوه: تیگه یشتن له په پرگیری، ئیسلام بانگه شه ی بو میانپه وه ی کردوه و خه لکی وریا کردوه له په پرگیری که به (غلو)، واته رۆچوون، ناوی ده بات، عه یب و ده رده کانی په پرگیری، هه له ی کردنی شتی که به نه رکه له سه ر خه لکه که خودا نه یکردوه به نه رکه وه ک موحاسه به کردنی خه لکه له سه ر سوخته ته کان وه ک چۆن واجب بن و هه ر ده بیته بکرین له کاتیک سوخته ته کان واجب نین، توندوه رگرتنی شته کان له و شوینه ی شیاوی توندی نییه، مامه له ی زیر له گه ل خه لکدا، گومانی خراپ به خه لکه، ده ردی ته کفر...

قه په زاوی باس له هۆکاره کانی په پرگیری ده کات وه ک خراپ تیگه یشتن له ناین و زیاده په وه ی له حه رامکردن و که مه ره خه می زانایان ئیسلام و هیرش

بردنه‌ سهر موسلمانان و په‌ناپردنه‌ به‌ر نه‌شکه‌نجه‌ و گرتن له‌لایه‌ن
پژئیمه‌کانه‌وه... تاد.

قه‌په‌زاوی‌ پاش نه‌وه له‌ چاره‌سهر ده‌دویت: پیویسته‌ فه‌رمان‌په‌وایان
بگه‌پژنده‌وه بۆ شه‌رعی‌ خودا، وه‌کو باوک‌و برا مامه‌له‌ له‌گه‌ل نه‌و گه‌نچانه
بکه‌ن، زیاده‌په‌وی نه‌کریت له‌ وینده‌کی‌شمانی‌ په‌پگیری، دابین‌کردنی
که‌شوه‌ه‌وایه‌کی‌ نازادانه... نه‌رکی‌ لاوانی‌ نه‌و کۆمه‌له‌ ئیسلامیانه‌ش چه‌ند
شتی‌کن: تیگه‌شتن له‌ ئیسلام، شاره‌زابوون له‌ حوکمه‌ شه‌رعییه‌کان و
جیاوازی‌ نیوان ئیجتیهاده‌کانی‌ زانایانی‌ ئیسلام، له‌به‌رچا و گرتنی‌ وزه‌عی
خه‌لک‌و عوزره‌کانیان... کتیبه‌که‌ش به‌ فه‌سلی‌ (تاموژگاری‌ باوکانه‌ بۆ لاوانی
ئیسلام) کۆتایی‌ پیدیت: پیز بگرن له‌ پسپۆپی، شت له‌وانه‌ وه‌ریگرن که
له‌ خوداترسن و میان‌په‌ون، شته‌کان بۆ خه‌لک‌ ناسان بکه‌ن و له‌سه‌ریان
قورسیان مه‌که‌ن، بانگی‌ خه‌لک‌ به‌ حیکمه‌ت و چاکه‌ بکه‌ن، له‌باره‌ی‌ نه‌ده‌بی
بانگه‌وازو حیوار، له‌ ناسمانی‌ خه‌ونه‌کان وه‌رنه‌خواره‌وه‌و ژیان له‌گه‌ل
خه‌لکیدا به‌رنه‌سهر، گومانی‌ چاکه‌ به‌ موسلمانان به‌رن.

نه‌مه‌ به‌کورتی‌ نه‌و کتیبه‌یه‌ که‌ گوايه‌ سه‌رچاوه‌یه‌که‌ میسری‌ چه‌ند
شتی‌کی‌ لیوه‌رگرتوه‌، با بشزانین نه‌مه‌ تا چه‌ند راسته‌و چه‌ند له‌ ده‌قانه‌ی
ناو کتیبه‌که‌ تیگه‌یشته‌وه.

میسری‌ قسه‌یه‌کی‌ قه‌په‌زاوی‌ ده‌هینیتته‌وه‌و به‌ئاره‌زووی‌ خۆی‌ ته‌فسیری
ده‌کات. میسری‌ (۳۸۲) نووسیویه‌تی‌ که‌ وتاری‌ ئیسلامی‌ له‌هه‌موو شتی‌کدا
خۆی‌ به‌راست ده‌زانیت و دیالۆگ و لی‌کۆلینه‌وه‌ی‌ قبولی‌ نییه‌، بگه‌
ته‌کفیریشی‌ ده‌کات، ته‌نانه‌ت قبولی‌ نییه‌ باس له‌کۆمه‌له‌ ئیسلامیه‌کان
بکریت، نه‌وه‌تا یه‌کی‌ک له‌ دیارترین ریبه‌ری‌ نه‌و په‌وته‌، واته‌ قه‌په‌زاوی‌،

ده لیت: ((خه لکیکی زوری نه زان و داخ له دل و به کریگیراو و بیته وهی
 شاره زاییه کیان هه بی، بیته وهی بگه پینه وه بۆ قورئان که وتنه نووسین و
 قسه کردن. له حالیکه وادا ده بوو قه له می زانایانی ئیسلام بکه ویتته کارو
 مه سه له کان روونبکه نه وه و به شاراوهی نه یانه یلته وه. له ده رگاوه دینه
 ژووره وه و حه ق له شوینی خۆیدا دابنینه وه..)) (الصحة الاسلامیه..)^٦
 ئه و قسهیهی قه په زاوی له گه ل^٦ ((تیگه یشتنه که ی)) میسری به راورد بکه
 ده بیینی قه په زاوی نه که سی ته کفیر کردووه و نه حیوارو لیکۆلینه وهی
 ره تکرردۆته وه.. قه په زاوی وه که له ده قی قسه که دیاره باس له وانه ده کات
 که له خۆیانه وه یان به نیازتکی خراپه وه باسیان له و دیاردهیه کردووه (واته
 په پگریی ئایینی)، قسه کردنیش له سهر ئه و مه سه له یه ئه رکی زانایانه.. تاد.
 ئیستاش ئه مه به سهر کتیه که ی میسریدا بچه سپینه: ئه گه ر بلین میسری
 له خۆیه وه شتی نووسیوه و خۆیشی نه یزانیوه باسی چی ده کات و له جیاتی
 ئه وهی خۆی سه رچاوه کان بخوئینته وه چووه ناوه کانیا و زانیا ریبه کانیا له
 سه رچاوه ی تر ((بردووه)) بۆ ئه وهی خوینهر بخه له تینیت گوايه زیاتر له
 سه د سه رچاوه ی به کارهیناوه.. ئه گه ر ئه مانه و له مانه زیاتر بلین ئایا ئه مه
 ده بیته ته کفیرکردن و قبوولنه کردنی حیوارو لیکۆلینه وه و له م جۆره لیسته ی
 تاوانبارکردن؟

⁶ میسری لا په ره ٢٢٤ ده نووسیت به لام راسته که ی ئه وه یه که ده قه که له پیشه کیی
 کتیه به که دایه (چاپی لای خۆم: لا په ره ١٦). واش دیاره ئه و ((بردنه)) ی لئ تیکچووه و
 ئه و لا په ره (٢٢٤) هه ی له په راویزیکه تری ئه بو زهید ((بردووه)) که باسی شتیکی تر
 ده کات، پروانه ئه بو زهید، ل ٨٠، په راویزی ١٣.

هه‌رچه‌نده میسری ئه‌و ده‌قه‌ی خستۆته‌ ناو‌که‌وانه‌وه‌و^۷ ده‌بوايه ده‌قاوده‌ق قسه‌که‌ی وه‌ر‌بگێڤایه‌ به‌لام هه‌له‌ی له‌ وه‌ر‌گێڤانه‌که‌ کردووه‌. قه‌په‌زاوی نووسیویه‌تی ((بغیر علم و لاهدی ولا کتاب منیر)) که‌ ئه‌مه‌ ته‌عبیرێکه‌ له‌ قورئانه‌وه‌ وه‌ر‌گیراوه‌: ((ومن الناس من یجادل فی الله بغیر علم ولاهدی ولاکتاب منیر - لقمان: ۲۰))، ئه‌و ((کتاب منیر)) ه‌ی ئه‌م نایه‌ته‌ش به‌ واتای هه‌ر کتیبیک له‌ لایه‌ن خوداوه‌ هاتیبیت، ئه‌و ته‌عبیره‌ش چۆته‌ ناو ئه‌ ده‌ببیاتی عه‌ره‌بی بۆ ئه‌و که‌سانه‌ی له‌ خۆیانه‌وه‌ موجداله‌که‌ له‌ ناین ده‌که‌ن، که‌چی میسری قسه‌که‌ی قه‌په‌زاوی که‌ ئه‌مه‌ی تیدا هاتووه‌ وا وه‌رده‌گێڤیئت ((بی ئه‌وه‌ی بگه‌پینه‌وه‌ بۆ قورئان))!

سه‌ر‌باری ئه‌وه‌ش میسری ئه‌و قسه‌یه‌ی قه‌په‌زاوی، له‌ گه‌ل ناوی سه‌ر‌چاوه‌که‌ له‌ کتیبه‌که‌ی ئه‌بو زه‌ید ((بردووه‌)) (ئه‌بو زه‌ید، ل ۸۹)، ئه‌ویش وه‌کو قسه‌کانی تری. ئه‌و ته‌نانه‌ت تیگه‌یشتنه‌ سه‌قه‌ته‌که‌ی ئه‌بو زه‌یدیش ((ده‌بات)) که‌ گوايه، به‌پێی ئه‌و نمونه‌یه‌، وتاری ئیسلامی خۆی به‌ خاوه‌نی پاستیی په‌ها ده‌زانیت.. تاد.

میسری (لاپه‌ره ۳۸۲) پاش قسه‌که‌ی سه‌ره‌وه‌ ده‌لێت که‌ مه‌به‌ستی ئه‌و تیۆریسته‌^۸ ئه‌وه‌یه‌ نابیت جگه‌ له‌ پیاوانی ئاینی که‌س قسه‌ له‌ سه‌ر‌ گرووپه ئیسلامیه‌کان بکات، به‌ قۆرخکردنی نووسین و راده‌رب‌پینیش ناوه‌ستیت و ده‌لێت پێویسته‌ پشتگیرییان بکریت: ((زۆر شت له‌ وانیه‌ لایه‌نه‌ توند‌په‌وه‌کان

⁷ وتمان میسری بۆ وه‌ر‌گرتنی ده‌قی که‌وانه‌ی تاك به‌کارده‌هینیت که‌ راسته‌که‌ی جووته‌که‌وانه‌یه‌.

⁸ واته‌ (مونه‌ز‌زیر) ئه‌و وشه‌یه‌ له‌ چاپی یه‌که‌مدا هاتووه‌، به‌لام له‌ چاپی دووه‌مدا تاپیپ‌سته‌که‌ به‌هه‌له‌ نووسیویه‌تی (تیۆریست).

حه رامیان کردوون راستنوه له گهڵ ئیجتیهادی چه ندین زانای ئەم سه رده مه
یه کده گرنه وه و له گهڵ شه رع و فیهقی ئیسلام و که لتووری ئیسلامیدا

ده گونجین - الصحوة الاسلامیة، ل ۴۲، چاپی لای خۆم ل ۳۸)).

میسری ئه و قسه یه ی گوایه قه ره زاوی نووسیویه تی له ئه بو زهیدی
(بهدووه)) (ل ۸۹ - ۹۰)، به لام سه رباری سه قه تی تیگه یشتنی ئه بو زهید،
میسرییه که ی خۆمان له وهش سه قه تتری کردووه، ئەمهش، به که میک ئریژی،
مه به سستی قه ره زاوییه :

قه ره زاوی ده لئیت که ئینساف نییه به که سیک بلئین په رگیره ته نها له بهر
ئه وه ی بۆ چوونیککی فیهقی توندی وه رگرتووه که به راستری ده زانئیت
ئه گه رچیش که سیک تر به لاوازی بزانیته، چونکه ئه و که سه ته نها له وشته
به رپرسه که خۆی باوه ری پئیه تی، نمونه ی ئه و پیاوهش ده هینئیه وه که
به و بۆ چوونه فیهقییه کار ده کات که ریش تاشین حه رامه، ئینجا ده پرسئیت:
ئایا مافی ئیمه یه پئگری له وه له بژاردنه بگرین ته نها له بهر ئه وه ی له گهڵ
بۆ چوونی ئیمه دا ناگونجئیت، به تایبه تی که ئەمه شتیکه په یوه ندیی هیه به
ژیانی خۆیه وه نه ک ژیا نی که سانی تر (الصحوة الاسلامیة، ل ۳۶ - ۳۷).

قه ره زاوی له مه وه ده لئیت که زۆر له و شتانه ی وه کو ره خنه له و که سانه
ده گیرین که به په رگیر ناویان ده بهین ئه سلئکی شه رعییان له فیهق و
توراسماندا هیه وه هه ندیک له زانا هاوچه رخانه کان باوه رپیان پی هیناون و
خه لکیان بۆ بانگ کردوون (ل ۳۸)، له کۆتایی شدا ده لئیت: له مه وه ناتوانین
موسلمانیک به په رگیر بزانی ته نها له بهر ئه وه ی بۆ چوونیککی بۆ خۆی
هه له بژاردووه که پئی وایه خودا زیاتر پئی خوشه و بۆ ناخیره تی سه لامه نتره،
مافی ئیمه ش نییه زۆری لیکهین تا واز له و باوه رپه ی بهینئیت و ته نها بۆمان

ھەيە بە ھىكمەت بانگى بىكەينو بە شىۋازى چاك گىفتوگۆى لەگەلدا بىكەينو بە بەلگە قەناعەتى پىبىكەين.. (ل، ۳۰-۳۹).

ئەبو زەيد دەگاتە ئەوھى كە قەپەزاوى بەو بۆچۈنەھى ھەموو بۆچۈنە توندەكان لە خانەھى پەپگىرى دەگاتە دەرەوھ گواپە پەپگىر نىن. با جارىكى تر وەرگىرپانە كوردىيەكەھى مىسرى بنووسىنەوھ تا بزانىن ئەمىيان تا چەند سەقەت تىگەيشتووھ:

قەپەزاوى بە قۇرخكردنى نووسىن و رادەپىرپىنىش ناوھستىت و دەلئىت پىۋىستە پىشتىگىرىيان بىكرىت: ((زۇر شت لەوانەھى لايەنە توندەپەوھكان ھەرامىيان كىردوون پاستنو لەگەل ئىجتىھادى چەندىن زانائى ئەم سەردەمە يەكەدەگىرنەوھ و لەگەل شەرع و فىقھى ئىسلام و كەلتوورى ئىسلامىدا دەگونجىن)).

مىسرى يەكسەر دواى ئەوھ ((دەگاتە)) ئەنجامى قسەكانى قەپەزاوى: كەواتە توندەپەوھى شتىك نىيە لەگەل گوتارى ئاينى ناكۆك بىۋ ناشى تەكفىر كىردنى كۆمەلگە و دەسەلاتى سىياسى بە توندەپەوھى لە قەلەم بىدرى (مىسرى، ل ۳۸۲). بزانە مىسرى چۆن بازىكى گەورەھى داوھ! جگەلەو بازە نامەنتقىيە كىتپەكەھى قەپەزاوى خۆى ئەوھ بەدرۆ دەخاتەوھ چۈنكە ئەو باسى تەكفىرى كۆمەلگەھى نەكردووھ بەلكو كىتپەكەھى دژ بەوتەكفىرىيە، ئەو تەنانەت بەلاى تەكفىرى دەسەلاتىشدا نەچووھ.

مىسرى كە ئەنجامەكەھى سەرەوھى خۆى دەلئىت دەپرسىت ((بۆچى؟)) وھلامەكەشمان پى دەلئىت: ((چۈنكە بناغەھى باوېرى ئاينى ئەوھىە ئىماندار بىگاتە ئەو باوېرەھى خۆى لەسەر ھەقەو بەرامبەرەكەھى لەسەر ناحەق - الصحوۋە الاسلامىة، ل ۴۰، چاپى لاي خۆم: ل ۳۶)).

ئوهی خۆشه ئه وهیه بینیمان میسری قسه سهقه تکراره که ی سه ره وهی
 قه په زاوییی له ئه بو زهید ((بردبوو))، دوایی بینیمان یه کسه ده گاته
 ئه نجامیکی ((مهزن)) ئیستاش ده لیت: ((چونکه بناغه ی باوه پری
 ئاینی.. تاد)) که ئه مه ی دیسان له ئه بو زهید ((بردوه))، ئه ی که واته ئه
 ئه نجامه ((مهزنه)) ی تر، واته ((توندپه وی شتیک نییه له گه ل گوتاری ئاینی
 ناکۆک بی و ناشی ته کفرکردنی کۆمه لگه و ده سه لاتی سیاسی به توندپه وی
 له قه له م بدری))، له کی ((براهه))؟ ئه مه ی له ئه بو زهید نه بردوه به لگه
 ئیبداعی خۆیه تی، ئه مه ش نمونه یه کی تره له سه ره ئه و ساتانه ی تیاندنا
 میسری ئیبداع ده کات به لام ئیبداعه که سه قه تییه کی گه وره یه، بۆیه ش
 بینیمان ئه و بازه ی دابووی چه ند گه وره بو.

پۆیسته بۆ دواین قسه ی قه په زاوی واز له میسری بهینین و به ئه بو
 زهیده وه خه ریک بین که ئه و قسه یه ی قه په زاوییه نه قلکردوه.
 قه په زاوی ده لیت که باوه پدار ته نها به وه نابیته په پگه ی ئه گه ر خۆی
 له سه ره ق بزانیته و به رامبه ره که ی له سه ره ناهه ق. باوه پدار له هه لومه رجی
 تایبه تدا ده بیته په پگه ی، وه ک زۆرکردن له به رامبه ر بۆ باوه پهینان. خۆ
 ئه گه ر به و مه نتیه ی ئه بو زهید (میسریش دوای ئه و و له و زیاتر) قایل بین
 ده بیت ئه ویش په پگه ی بیت چونگه لای ئه و به رامبه ره که ی، که که سی
 ئیسلامیه، به ناهه ق ده زانیته، به لام راسته که ی ئه وه یه ئه بو زهید ئه و کاته
 په پگه ره که دوژمنایه تی کۆیرانه ی ئیسلامیه کان بکات و دوژمنایه تییه که ی
 سنووره کانی بوه تانکردن و هه لگه پانه وه ی راستیه کان و باسکردنی ته نها
 لایه نه خراپه کان و گه وره کردنی عه یبه کان.. تیپه پنیته تا بگاته بانگه شه ی
 پیشه کیشکردنی ئیسلامیه کان به هه موو شیوه و په وت و کۆمه له کانیانه وه..

ئەمجاره واز له ئەبو زەید دەهێتین.. میسری په‌رگیره چونکه هه‌موو ئەوانه ده‌کات.

میسری (لاپه‌ره ۳۸۳ به‌دواوه) باس له‌وه ده‌کات که وتاری ئیسلامی هه‌میشه ((جه‌خت له‌سه‌ر ئەوه ده‌کاته‌وه گوايه ئایینی ئیسلام له ژيانی خه‌لک جیاکراوه‌ته‌وه))، واته کۆمه‌لگه‌ی موسلمان له ئایینی ئیسلام دوورخراوه‌ته‌وه، باسی فه‌همی هوهیدی و سه‌ید قوتب ده‌کات، ئینجا (ل ۳۸۵) قسه‌یه‌کی قه‌ره‌زاوی ده‌هێنێته‌وه که دا‌پرا‌نی ئیسلام له ژيانی خه‌لک ده‌خاته ئه‌ستۆی (که‌مال ئەتاتورک) و پای وایه ((ئیلغاکردنی خیلافه‌ت ئایینی ئیسلامی له ژيانی خه‌لک ده‌رهاوردو ده‌وله‌ته‌که‌ی ژێروزه‌به‌رکرد)).

میسری ناوی کتێبه‌که‌ی قه‌ره‌زاوی و ئەوه‌ی هوهیدی و کتێبێکی سه‌ید وه‌ک سه‌رچاوه‌ی حه‌لالی خۆی ده‌نووسیت و به‌زه‌بیه‌ک به‌رامبه‌ر ئەبو زەید نانوینیت و ناوی کتێبه‌که‌ی نانووسیت که ئەو قسانه‌و ناوی ئەو سه‌رچاوانه‌و ژماره‌ی لاپه‌ره‌کانی له کتێبه‌که‌ی ئەو ((بردووه)) و ته‌نها ژماره‌ی لاپه‌ره‌ی کتێبه‌که‌ی سه‌یدی گۆرپوه بۆ ئەوه‌ی له‌گه‌ڵ چاپه‌که‌ی لای خۆی بگونجیت.

ئەبو زەید قسه‌که‌ی قه‌ره‌زاوی له باسی باوه‌ری وتاری ئایینی سه‌باره‌ت به‌ جیا‌بوونه‌وه‌ی واقع و ئاین له‌یه‌کتر هێناوه‌ته‌وه، قه‌ره‌زاویش ئەوه‌ی له‌و به‌شه‌دا باس کردووه که تێیدا باس له هۆیه‌کی په‌رگیریی کراوه‌یه‌وه‌ی دوورکه‌وتنه‌وه‌ی لاوانی دیندار له زانایانی ئیسلام. هۆی ئەوه‌ش، به‌پێی قه‌ره‌زاوی، ئەوه‌یه‌ هه‌ندیک له‌و زانایانه‌که‌وتوونه‌ته‌ته‌له‌ی پشتگیریکردنی ده‌سه‌لات و زۆریک له ((زانا‌گه‌وره‌کان)) بوونه ئامی‌ری ده‌ستی سو‌لتان، هه‌ندیک‌ی تریش فه‌رمووده دانراوه‌کان ده‌که‌نه‌ به‌لگه‌و فه‌رمووده سه‌حیه‌کان په‌ته‌ده‌که‌نه‌وه... قه‌ره‌زاوی باسی ئەوانه ده‌کات که چۆن

به پێی ئاره زووی سولتان قسه ده که ن، چه ند نمونه یه کیش ده هینتته وه،
 یه کیکیان زانایه کی ئاینی دیاره که پاش گرتنی زۆر له ئەندامانی گرووپه
 ئیسلامیه کان له میسر وتبووی: ئەگەر ئەوانه به پاستی پشتیوانی ئیسلام
 بوونایه و ئەگەر خودا به کاره کانیا ن پازی بوايه ئاوا پشتی به رنه ده دان..
 قه پره زاویش ئەمه ره تده کاته وه ده لئیت سه رکه وتن مه رچی هه یه وه له وانیه
 خاوه ن هه ق هه موو ئەو مه رجان ه ده سنگیر نه کات له کاتیکدا ده کړیت هه لگری
 ناهه ق ئەو مه رجان ه ی ده سته که وتبیت بۆیه بۆ ماوه یه کی زۆر یان که م
 سه رکه وتن به ده ست به ینتت، ده شلئیت: له م سه رده مه ماندا زۆرمان بینی
 بانگه شه یان بۆ ناهه ق ده کرد به لام سه رکه وتنیا ن به ده سته ینا، یان ئەوانه ی
 بانگه شیا ن بۆ هه ق ده کرد به لام ژێرکه وتن.. ئینجا بۆ وه لامی ئەو ((زانایه))
 ئە تاتورک به نمونه ده هینتته وه: ((کیمان له وه بیئاگایه که چون گه لی
 موسلمان ی تورک به سه رکردایه تی زاناکانی له ژێر سته مکاری ی ئە تاتورک
 تاقمه که ی پلیشینرا؟ چونیش ئیسلام له خاذه ی خیلافه ت ده رکراو
 عه لمانیه تی نادینی به ئاگرو ئاسن به سه رگه لی تورکیادا سه پینرا؟ کام لا
 له سه ر هه ق بوو و کامیا ن له سه ر ناهه ق؟)).

به کورتنی قه پره زاوی له سیا قی باسی دوورکه وتنه وه ی لاوان له زانایانی
 ئاینی باسی ئە تاتورکی هیناوه ته پیشه وه ئە ویش بۆ مه سه له ی سه رکه وتن
 ناهه ق به لام ئە بو زهید له سیا قی باسی جیا بوونه وه له نیوان واقعو ئاین ئەو
 قسه یه ی قه پره زاوی ده هینتته وه، میسریش له به رنه وه ی سوودی له ئە بو
 زهید وه رگرتوه له هه مان سیا قی ئە ودا قسه که ی قه پره زاوی نه قل ده کات
 به لام له جیات ی ئە وه ی ئاماژه بۆ ئە بو زهید بکات پالێکی پێوه ناوه و ناوی
 کتیبه که ی قه پره زاوی ی وه ک سه رچاوه ی خو ی نووسیوه .

ناوی کتیبه‌که‌ی قه‌ره‌زاوی دوایین به‌لگه‌یه له‌سه‌ر نه‌وه‌ی میسری ناو و زانیاریی و ژماره‌ی لاپه‌ره‌کانی نه‌و کتیبه‌ی له‌ نه‌بو زهید ((بردوه)). ناوی دروستی کتیبه‌که‌ نه‌مه‌یه: (الصحة الاسلامیة بین الجود والتطرف) که ده‌رب‌ری فیکره‌که‌ی قه‌ره‌زاوییه، به‌لام نه‌بو زهید ناوی کتیبه‌که‌ و ده‌نوسیت: (الصحة الاسلامیة بین الجمود والتطرف)، نه‌ویش دوو جار؛ جاریک له‌ناواخنی باسه‌کانیدا (ل ۳۵) و جاریکی تر له‌ په‌راویژیکدا (ل ۸۰)، واته‌ وشه‌ی (الجمود)ی له‌جیاتی (الجود) نووسیوه‌و نه‌و وشه‌یه په‌یوه‌ندی نییه به‌مه‌به‌ستی کتیبه‌که‌، که وه‌ک له‌ سه‌ره‌تای نه‌م به‌شه‌دا و تبووم، قه‌ره‌زاوی ویستبووی ریگه‌یه‌کی ناوه‌پراستی و ه‌ریگریت له‌نیوان نه‌وانه‌ی پابوونی نیسلامی قبول‌ناکه‌ن (الجود) و په‌رگریی نیسلامی (التطرف). ه‌رچه‌نده چاپیکی بازرگانیی کتیبه‌که‌ ناوی (الجمود)ی نووسیوه، به‌لام مه‌به‌ستی کتیبه‌که‌ نه‌و وشه‌یه قبول‌ناکات، ه‌روه‌ها لیستی به‌ره‌مه‌کانی قه‌ره‌زاوی له‌ کتیبی تردا ه‌یه‌و ناوه‌ دروسته‌که‌ی تیدایه، جگه‌له‌ پیشه‌کیه‌که‌ی (عمر عبید حسنة) که‌ بۆ کتیبه‌که‌ی نووسیوه (ل ۱۹).

(۴)

نه‌مانه‌ش چه‌نده ((بردن)) ی‌دیکه‌ن له‌ نه‌بو زهید

۱- نه‌بو زهید باسی گوناھی کۆلۆنیالی پۆژئاویی سه‌باره‌ت به‌ نولکه‌وتنی جیهانی نیسلامی ده‌کات (نه‌بو زهید، ل ۹۲) میسریش قسه‌که‌ ((ده‌بات))، به‌لام وه‌ک ((ده‌بیات)) په‌حمی پی‌ناکات و سه‌قه‌تی ده‌کات : وتاری ئایینی باس له‌ کۆلۆنیال‌کردنی جیهانی نیسلامی ده‌کات و ئۆپالی داگیرکردنه‌که‌ ده‌خاته‌ نه‌ستۆی پۆژئاوا (میسری، ل ۳۸۵) وه‌ک ده‌شبینن نه‌بو زهید باسی داگیرکردن ناکات به‌لکو دواکه‌وتن. نه‌بو زهید ده‌ئیت دواکه‌وتنی جیهانی

ئیسلامی کاری کۆلۆنیا لیزمی نه ورووپیی ئاسان کرد که نه وواکه وتنه قوولترو هه میشه یی بیئت (٩٢ل) میسریش باسی دواکه وتویی پژیمه که ده کات، نه ویش بۆ نه وهی دواي نه وه بلئیت: نه و پژیمه (واته خیلافهت) به ناگرو ئاسن حوکمی گه لانی موسلمانن نه کردایه و نه گهر نه بوایه به به شیک له پرۆژهی ئابووری پۆژئاوا ده وله ته کۆلۆنیا لیسته کانیش نه یانده توانی به و ئاسانییه بیته ناوه وه .. تاد.

دواي تاوانبار کردنی موسلمانان ئیلهام به سهر میسریدا داده به زیت و ده پرسیت: بۆچی گه لانی نه فریقیا و نه مریکای لاتین و باشووری پۆژه لاتی ئاسیا توانیان خۆیان پرگار بکه نو ((پاشان له بواری ئابووری و کۆمه لایه تی و پۆشنبیردا هه نگاوی به رچاو بهاویژن؟)) (٣٨٥ل) به لام به داخه وه نه و ئیلهامه سوودی نییه چونکه ههر که سیک زانیاری زیاتری له باره ی جیهانه وه له میسری هه بیئت ده پرسیت: کامه تا نه و ولاتانه ی نه فریقیا که هه نگاوی به رچاویان ناوه له و بوارانه دا؟ ئایا هه موو ولاتانی پۆژه لاتی باشووری ئاسیا و نه مریکای لاتین نه و هه نگاوانه یان داوه؟ ئیلهامی میسری پیی ده لئیت: جیهانی ئیسلامی دواکه وتوو نه ویش سه ری بۆ ده له قینیت و ده لئیت: که واته هه موو جیهان پیشکه وتوو .. نه مه ش یه کیک له و ده رفه تانه ی میسری قسه ی خه لکی تر ((نابات)) به لکو قسه ی خۆی ده لئیت و نه و ئیبداعه ده کات که ده بیته به لگه ی تر له سهر نه شاره زاییه که ی.

٢- نه بو زهید دوايی به یاننامه یه کی پیکخواوی جیهادی ئیسلامی له فه له ستیندا ده مینیتته وه که گوايه هینانی ده وله تی نه ته وه یی بۆ جیهانی ئیسلامی به گوناوه ی نه ورووپای زانیوه (٩٣ل)، میسریش شوین پیی هه لده گریت به لام ده قی به یاننامه که ناھینیت (٣٨٥-٣٨٦ل) و له جیاتی نه وه

دەقى قسەيەكى سەيد قوتب دەنووسىت (ل ۳۸۶) كە ئەبو زەيد نووسىويەتى (ل ۹۴).

تېيىنىش بىكە كە ئەبو زەيد قسەكەى سەيدى بە تىكەلى ھىناو، بە شىك بە نەقلکردنى واتاو بە شىك نەقلى دەقاودەقى ناو جووتە كەوانە، بەلام مىسرى ھەموويان وەكو نەقلکردنى دەقاودەق دەنووسىتەو، لەوەش خراپتر ئەو ھەيە ئەبو زەيد قسەكەى سەيد دەنووسىت كەوا شارستانىيەتى ئىسلامى ھەرگىز ((عەرەبى نەبوو بەلكو ھەمىشە ئىسلامى بوو، قەتەش ناسىئونالىست نەبوو بەلكو عەقىدى بوو)) (ل ۹۴) بەلام مىسرى كە خۇيمان لى دەكاتە كوردىكى ناسىئونالىست ئەم قسەيەى سەيدى پشتگوئى خستوو. دواتىيىنىش لەم خالەدا ئەو ھەيە ئەو دەقەى بەياننامەكەى سەر ھە باسى دەولەتى نەتەو ھەيى ناكات بەلكو باسى لەتكردى جىھانى ئىسلامى كر بوو، نموونەكانىشى برىتىن لەو شەرانەى لە ولاتانى عەرەب پوويان داو، بەم جۆرەش ئەو ھەي ئەبو زەيد وتوويەتى برىتتییە لە تىگەيشتنى خۆى. بەلام مىسرى لەو تىگەيشتنەو دوورە چونكە پاش دەقەكەى سەيد سەبارەت بە نەبوونى پەيوەندى پەگەزو خاك وپەنگ.. لە ئىسلامدا دەلئەت كە سەيد ھەمان تىزى فىكرى شۇقۇننىزمى عەرەب دەجووتەو (۳۸۶). بىگومان كە سىك عەرەبايەتى و نۆونەتەو ھەيى ئىسلامى تىكەل بەيەك بكات لە شتى تر بىئاگاترە. ولاتى (مىسر) لەزىر دروشمى پاراستنى يەككىتى خاكى عەرەب دەستى نەخستتوتە چارەنووسى گەلى باشوورى سودان وەك ئىلھامەكەى مىسرى پىتى دەلئەت (۳۸۶) چونكە بەھۆى ناكۆكى نىوان حكومەتى مىسرو حكومەتى سودان بەتايىبەت لەكاتى دەستپۇشتنى (حەسەن ئەلتورابى) مىسر لە مەسەلەى كىشەى باشوور پىشتى سوودانى بەردابوو، ھەر ھە كىشەى

گه لی بیابانی پۆژئاوا کیشهی ئیوان مه غریبی عه ره بی و بیابانی ناعه ره بی نییه چونکه گه لی بیابانی رۆژئاوا عه ره بن! دواى باسکردنی جه زائیریش (میسری نه یتوانیوه ناوی ئه و گه له بلیت که جه زائیر ئاماده نییه ددان به مافه نه ته وایه تییه کانیدا بنیت) دیته سهر کوردستان و ((کوردایه تییه)) که ی خویمان پی ده فرۆشیت.

۳-یاره له لاپه ره ۹۵ تا ۱۰۲ ی کتیبه که ی ئه بو زهید به که لگی میسری نایه ت بۆیه ده بینین دواى ئه وه باز بۆ لاپه ره ۱۰۳ به دواوه ده دات (بپروانه ل ۳۸۶ ی کتیبه که ی میسری).

لیره دا میسری قسه یه کی ئه بو زهید وه رده گریت که باس له بۆچوونیکى ئه بولئه علالی مه و دوودی ده کات له باره ی دزه کردنی بیباوه پی و شیرک یان بته ره ستی و سو فیگه ری بۆ کۆمه لگه موسلمانه کان پاش سه رده می خه لیفه پاشیده کان، دوا ییش هاتنی فه لسه فه و ئه ده بو زانستی یۆنانی و ئیرانی و هیندی (...). ههروه ها هونه ره کانی سه ماو مؤسیقاو وینه کیشان... (ئه بو زهید ۱۰۳-۱۰۴).

لیره دا میسری ناوی کتیبه که ی ئه بو زهید ده نووسیت و ناوی کتیبه که ی مه و دوودی ((نابات)).. بۆچی؟ چونکه ئه بو زهید که ئه م قسانه ی مه و دوودی نه قل ده کات ناوی سه رچاوه یه که به زمانی عه ره بی نانووسیت تا میسری ((بیبات)) به لگو سه رچاوه که لی ره دا ئینگلیزییه، لی ره شدا پپو یسته شایه تی ((ئه مانه ت)) ی بۆ به یین چونکه زۆر نووسه ری لای خو مان هه ن چه ند وشه یه کی ئینگلیزی ده زانن که چی سل له وه ناکه نه وه ناوی سه رچاوه ی ئینگلیزی له نووسه ری تر ((به ن))... ئینگلیزی؟! نه خیر! هه یانه به وه ناوه ستن و ناوی سه رچاوه ی فه ره نسی و ئه لمانی.. تاد ((ده به ن)).

بىگە پېمە ۋە بۇ ((بەھرەكانى)) مىسىرى. نمونە يەك لەسەر ئە ۋ بەھرانە
 زىياد كوردنى (سىنەما) يە بۇ ھونەرە كۆنەكان. ئە ۋە تا باس لە ھونەرەكانى
 سەردەمە كۆنەكان (ھى پېش زياتر لە ھەزار سال) كراۋە: سەما ۋ مۇسقاۋ
 ۋىزە كېشان كە چى مىسىرى سىنەمايان بۇ زىياد دەكات ۋ دەئىت: (ھونەرۋ
 سىنەما ۋ مۇزىك ۋ ۋىزە كېشان)!! (ل ۲۸۷).

چەمكى جاھىلىيەت

بىگە پېنە ۋە سەر باسى دروشمى (ئىسلام چارەسەرە) ۋ ئە ۋ باۋەرە ھى كە
 ئىسلام لە ژيانى خەلك دورخراۋەتە ۋە كە وتمان لە ئە بو زەيدى ((بىرۋە))
 لېرە دا خېرىكى بەم نە كىرۋە ۋ ناۋى كىتېبە كە ھى نە نووسىۋە.
 يە كىك لە ۋانە ھى لە بارە ھى دورخستە ۋە ھى ئىسلام لە ژيان داۋون (سەيد
 قوتب) ھ، خۇ ئە گەر سەيدىش نە بىت ۋ ھەركە سىكى ترو بە چاۋىكى بىلايەنە
 تە ماشاى واقەى كۆمە لگە ئىسلامىيەكان بكات دەبىنېت زۆر شت لە ۋ
 كۆمە لگانە دەكرېن لە گە ل ئىسلامدا ناكونجېن، شتىش ھەن دەبوايە بكرانايە
 بە لام فەرامۆش كراۋن. بىگومان ئە ۋە ھەموو كۆمە لگە كە ناگرېتە ۋە بە لكو
 بە شىكى، ھەروە ھا ھەر كۆمە لگە يەك بە ئەندازە يەك ئە ۋ ديار دەيە ھى تېدا
 دە بىنرېت.

ئە ۋ دوركە ۋ تە ۋە يەش كۆمە لگە مۇسلمانەكان ناگە يەنېتە پادە ھى
 كافىرۋون. پاستە خەلكانىكى كافىر لە ۋ كۆمە لگانە پەيدا بوون، بە لام باسەكە
 لە بارە ھى چەند تاكىكە ۋە نىيە، چەند ئە ۋ تاكانە زۆر بن، بە لكو دەبىت
 حساب بۇ زۆرىزە بكرېت ئە ۋ كاتە بىرپار بىرېت كە تىكراى كۆمە لگە كافىر
 بوۋە.

لەلايەكى ترە ۋە مەرج نىيە (جاھىلىت) كە سەيد قوتب ۋە كو تاييە تىيەك

لکاندوویه تی به کۆمه لگهی به شهیری هاوچه رخه وه یه کسان بیته به کوفر^۹، کۆمه لگه هه ن کافرن له بهرئه وه ی به پیتی ئیسلام کافرن، به لام که باس دیتته سه ر کۆمه لگه کانی جیهانی ئیسلامی چه مکی جاهلیه ت واتا فراوانه که ی خۆی نیشان ده دات چونکه جاهلیه ت ته نها له عه قیده دا نییه^{۱۰}، ته نانه ت له عه قیده شدا هه موو کاتیک مرۆڤ ناگه یه نیتته کافر بوون. جاهلیه ت

^۹ سه ید به ڕوونی له نیوان کۆمه لگه ی ئیسلامی و جاهیلی جیا ده کاته وه به جۆریک به ئاسانی ده توانین کۆمه لگه ئیسلامییه هاوچه رخه کان به جاهیلی بزاین. سه ید ده نووسیته: ئیسلام ته نها دوو جۆر کۆمه لگه ده ناسیته: ئیسلامی و جاهیلی یه که میان شه وه ی ئیسلام تییدا له ڕووی عه قیده و په رستن و شه ریعه ت و نیزام و په وشت و سلوکه وه ده چه سپینریته، جاهیلیش شه وه یه که تییدا ئیسلام ناچه سپینریته نه له ڕووی عه قیده و بۆچوون و نه له ڕووی به ها و پیاوانه کانی ئیسلام، نیزامه که ی و یاساکانی، په وشتی و سلوکی... شه وه ش کۆمه لگه یه کی ئیسلامی نییه که خه لکی تییدا خۆیان به موسلمان نا و بینین و هه تا نوێزو ڕوژوو و هه جیش بکه ن، له کاتیکدا شه ریعه تی ئیسلام یاسای شه و کۆمه لگه یه نییه (معامل فی الطریق، ل ۱۱۶). له (فی ظلال القران) یشدا و له باسی ثایه تی (افحکم الجاهلیه یبغون - المائدة: ۵۰) باسی جاهیلیه ت ده کات که فه رمانه وایی مرۆڤه کانه به سه ر مرۆڤه کان و کۆیلا یه تی مرۆڤه کانه بۆ مرۆڤه کان و ده رچوونه له کۆیلا یه تی بۆ خودا (به رگی ۲، ل ۹۰۴). دواییش کاتیک باسی شه وانه ده کات که پاسا و بۆ حوکمه نه کردن به شه ریعه تی خودا ده هیننه وه ده لیت: غه یری موسلمان ده توانیته هه رچه یه ک بیته به لام موسلمان یان شه وانه ی ئیدیعیای موسلمانیتی ده که ن چۆن ده توانن شتی وا بلین و له دوا ی شه وه له سه ر شتیکی ئیسلام بینه نه وه یان شتیکی ئیسلامییا ن بۆ بینه ته وه (ل ۹۰۵)، لیره شدا ده لیت جاهیلیه ت ما وه یه کی دیاریکراوی زه مه ن نییه به لکو وه زعیکه یان حاله تیکی کۆمه لایه تی دیاریکراوه که ته سه وریکی دیاریکراوی بۆ ژیا ن هه یه (به رگی ۵، ته فسیری سووره تی ئه لئه حزاب، ل ۲۸۶۱).

¹⁰ پێشتر وتمان عه قیده به و واتایه ی له زانسته ئیسلامییه کاندایه هه چه ند بنه مایه کی فیکرییه په یوه ندییا ن به ئیمان وه هه یه. عه قیده شه و بنه مایانه یه که باس له هه بوونی و هه حدانیه تی خودا و سیفات ه کانی و له قه ده ر و ئیمان بوون و کافر بوون... تاد ده که ن.

له‌په‌فتاریشدا هه‌یه، هه‌ر له‌به‌رئه‌وه‌شه پیغه‌مبه‌ر به (ئه‌بو‌ذهر) ی وت‌تۆ که‌سیکیت جاهیلیه‌تت تئدایه^{۱۱}، نه‌(سه‌ید)یشرو نه‌ئه‌وانه‌ش که‌ئاستی فیکرییان له‌سه‌ید که‌متره له‌وه‌بیئاگا نین که (ئه‌بو‌ذهر) سه‌حابیه‌کی به‌رزی خاوه‌ن باوه‌پئیکی پته‌و بوو، ئه‌ی بۆچی پئی وتبوو جاهلیه‌تتکت تئدایه؟ بپروانه پیغه‌مبه‌ر نه‌یوتوو ه‌تۆ که‌سیکی جاهیلیت چونکه وه‌سفی جاهیلی ئه‌و کاته یه‌کسان بووه به‌سه‌رده‌می پیش ئیسلام، هه‌روه‌ها حالئ غه‌یری موسلمانه‌کان له‌وه‌سه‌رده‌مه‌دا، له‌جیاتئ ئه‌وه‌ش ئه‌بو‌ذهر له‌و کاته‌دا به‌شیکی جاهلیه‌تی تئدا بووه، هۆکه‌شی ئه‌وه بوو قسه‌ی به‌دایکی پیاویک وتبوو که‌عه‌ره‌ب نه‌بوو. به‌م جۆره‌ش هه‌ر که‌سیک ئه‌که‌ر ئیماندارئ ته‌لویش بی‌ت هه‌ر کاتیک قسه‌ به‌که‌سیک بلئیت له‌به‌ر په‌که‌ز یان په‌نگ یان زمانئ... کاریکی جاهیلیی کردوو ه‌و ئه‌خلاقئکی جاهیلیی تئدایه، فه‌رموو ده‌ش هه‌یه باسی هه‌بوون و مانه‌وه‌ی هه‌ندیک کاری جاهیلیه‌ت له‌ناو ئوممه‌تی ئیسلامیدا وه‌ک شانازی کردن به‌ په‌چه‌له‌ک و تانه‌دان له‌ په‌چه‌له‌کی خه‌لکی ترو شیوه‌نکردن بۆ مردوو... تاد^{۱۲} به‌هه‌مان شیوه‌ش کوفری به‌شه‌کی (جوژئی) هه‌یه وه‌ک ئه‌و فه‌رموو ده‌یه‌ی دوو گونا ه‌وه‌ی سه‌ره‌وه، تانه‌دان له‌ په‌چه‌له‌کی خه‌لک و شیوه‌نکردن بۆ مردوو به‌ کاری کوفرناو ده‌بات. ئه‌وه‌م وت که‌ دروشمی (ئیسلم چاره‌سه‌ره) په‌یوه‌ندیی به‌و فیکره‌وه‌یه هه‌یه که‌ ئیسلم له‌ژئانی کۆمه‌لگه‌ دوورخراوه‌ته‌وه، میسری ده‌ست به‌سه‌ر پرسیاره‌کانئ (نه‌صر حامد ئه‌بو‌زه‌ید) دا ده‌گرئیت و ده‌یانکاته‌ پرسیارئ

¹¹ صحیح البخاری، ۸، کتاب الادب، باب ما ینهی من السبب واللعان.

¹² بپروانه سه‌حیحی موسلم، ۳، کتاب الجنائز، باب التشدید فی النیاحه، به‌شیوه‌یه‌کی نزیکیش له‌وه له‌ سه‌حیحی بوخاری، ج ۵، باب ایام الجاهلیه، القسامه فی الجاهلیه.

خۆی و ده لایت: ئه و وتاره له خۆی ناپرسیت ئه و دابرا نه ی کۆمه لگه له ئیسلام که ی و چۆن پووی دا؟ میسری وه لآمنه دانه وه ی ئه و پرسیاره به خۆدزینه وه ده زانیت گوایه ئه و وتاره ده یه و یت له موسلمانانی بگه یه نیت گوایه ((ئیراده ی خوا وه ند به و ئه نجامه ی گه یاندوون))، شتیکیش ئیراده ی خوا ی له سه ر بیّت له توانای ئاده میزاد به ده ره و به م جۆره ئه و وتاره ده یه و یت کۆمه لگه ی موسلمان به داخراوی به یلایتته وه (ل ۳۸۳ - ۳۸۴).

باس له بیری ئوسوولیی ئیسلامی به تاییه تی بیری ئیسلامیی هاوچه رخ باس له وه نییه که دارمان ئیراده ی خودای له سه ره و مرۆف له توانیدا نییه گۆپانکاری بکات، خۆ ئه گه ر ئه وه بوایه ئیسلامییه کان سوچه کانی مزگه وتیان ده گرت و ته نانه ت تیکه لیی خه لکیشیان نه ده کرد، کیشه ی نه یارانی ئیسلامییه کانیش ئه وه یه ئه و ئیسلامییه کان سوچی مزگه وته کانیان جیهیشتووه و که وتوونه ته کار: بانگه واز، کاری سیاسی، پیکه ستنی نه ینی، کاری پراگه یاندن، تا ده گاته جیهاد.. تا ده شگاته تیکدانی واتای جیهاد ئه ویش کاتیک ئه و جیهاده له بنه ما ئیسلامییه کانی دوورده خریتته وه له جیاتی جهنگین (القتال) ده بیته هاوتایه ک بۆ کوشتن (القتل) و کوشتن دیارترین په یامی ئه و که سه یه جیهادی شیواندوه .

هه روه کو به شه کانی تری کتیبه که ی میسری هه له ی زۆر ماوه باس بکریت به لام ناچارین له بهر کورتبیری ئه م چه ند خاله که مه ی خواره وه ده خه ینه پوو:

۱- میسری که خۆی وه کو پارێزه ریکی دیموکراسی پیشان ده دات نه شماره زایی خۆی له باره یه وه ده سه لمینیت کاتیک ده لایت، ئه وه ش ئه گه ر به راستی قسه ی خۆی بیّت و له خه لکی تر ئاوا به سه قه تی وه رینه گرتییت، که

هه‌ندی‌ تیۆریستی‌ ئیسلامی‌ هه‌ولیان‌ داوه‌ دیموکراسی‌ له‌ لیبرالیزم‌ جیا‌بکه‌نه‌وه‌، ئه‌وانیش‌ باش‌ ئه‌و‌ حه‌قیقه‌ته‌ ده‌زانن‌ که‌ سیسته‌می‌ دیموکراتی‌ له‌ مزالدان‌ی‌ لیبرالیزم‌ گه‌وره‌ بووه‌ و گه‌ش‌ه‌ی‌ کردووه‌ و چاوی‌ به‌ دونیا‌ هه‌له‌ین‌هاوه‌ (ل ۳۹۸). میسری‌ هه‌بوونی‌ دیموکراسی‌ و لیبرالیه‌ت‌ پێکه‌وه‌ ده‌بینی‌ت‌ و وا‌ ده‌زانیت‌ کۆنیش‌ هه‌ر‌ وا‌ بووه‌، به‌لکو‌ لیبرالیه‌ت‌ به‌ دایکی‌ دیموکراسی‌ ده‌زانیت‌، ئه‌وه‌ش‌ که‌ میسری‌ نه‌یزانیوه‌ ئه‌وه‌یه‌ دیموکراسی‌، چ‌ ئه‌وه‌ی‌ یۆنانی‌ کۆن‌ و چ‌ زیندوو‌بوونه‌وه‌ی‌ له‌ ئه‌وروپا، دوور‌ بووه‌ له‌ لیبرالیه‌ت‌. دیموکراسی‌ ته‌رکیزی‌ له‌ سه‌ر‌ کۆمه‌لگه‌ ده‌کرد‌ له‌ کاتی‌کدا‌ لیبرالیه‌ت‌ به‌و‌ ته‌ئکیده‌ی‌ له‌ سه‌ر‌ تا‌کو‌ به‌و‌ سنووره‌ی‌ بۆ‌ ده‌وله‌تی‌ داده‌نیت‌ دا‌هینانیتکی‌ نوێیه‌. لیبرالیه‌ت‌ ته‌نانه‌ت‌ له‌ سه‌ده‌ی‌ بیستیشدا‌ نه‌یتوانی‌ ببیته‌ مۆرکی‌ تایبه‌تی‌ دیموکراسی‌ به‌جۆرێک‌ هه‌ردوو‌ ئاوێته‌ی‌ به‌کتر‌ بن‌ چونکه‌ ئه‌وه‌یان‌ ته‌نها‌ قوتابخانه‌یه‌ک‌ بوو، قوتابخانه‌که‌ی‌ تر‌ که‌ ته‌ئکید‌ی‌ له‌ سه‌ر‌ کۆمه‌لگه‌ و له‌ سه‌ر‌ ده‌وری‌ ده‌وله‌ت‌ به‌تایبه‌تی‌ له‌ بواری‌ ئابووری‌ ده‌کرد‌ له‌ سه‌ده‌ی‌ بیستدا‌ به‌هێز‌ بوو، ئه‌وه‌ له‌ ئه‌مه‌ریکا‌ پاش‌ قه‌یرانه‌ ئابوورییه‌ گه‌وره‌که‌ی‌ ۱۹۲۹ پووی‌ دا،^{۱۳} له‌ ولاتانی‌ تری‌ پۆژئاواش‌ پووی‌ داو‌ ته‌نانه‌ت‌ حزبی‌ لیبرالی‌ له‌ به‌ریتانیا، که‌ یه‌کێک‌ بوو‌ له‌ دوو‌ حزبه‌ سه‌ره‌کییه‌که‌ی‌ ولات، بۆ‌ پله‌ی‌ سێیه‌م‌ پاشه‌کشه‌ی‌ کرد‌.

۲- لاپه‌ره‌یه‌ک‌ پێش‌ ئه‌وه‌ میسری‌ به‌ یه‌کجار‌ دوو‌ سه‌رچاوه‌ ((ده‌بات)) ئه‌وانیش‌: یه‌که‌میان‌ کتێبه‌که‌ی‌ بودۆن‌ و بوریکۆ: المعجم‌ النقدي‌ لعلم‌ الاجتماع‌ و دووه‌میان‌ کتێبه‌که‌ی‌ میشیل‌ متیاس، هيجل‌ والديمقراطية،

¹³ قه‌یرانه‌ ئابوورییه‌که‌ی‌ ئیستای‌ جیهان‌ و به‌تایبه‌تی‌ ئه‌مه‌ریکا‌ و ئه‌وروپا‌ جاریکی‌ تر‌ مه‌سه‌له‌ی‌ ده‌وری‌ ده‌وله‌تی‌ هیناوه‌ته‌ پێشه‌وه‌.

ههردووکیشیان و هه موو باسه که ش له کتێبه که ی د. حهیدەر ئیبراهیم عه لیبه وه، التيارات الاسلامیة وقضية الديمقراطية (ل ١٥٠-١٥١)، وه رگیارون، سه رباری ئه وه ش ((بردن)) له کانیشی هه له ن. سه رچاوه ی به که م باسی چه مکی ئازادی له دیموکراسیی لیبرالی ده کات که ئه وه یه ده سه لات خۆی نه خنێته بازنه ی به رژه وه ندییه تایبه تییه کان ((مه گه ر له بهر به رژه وه ندیی گشتی که به شه رعی ددانی پیا نراوه ئه ویش به شیوه یه کی نارێک))، مه به سستی ئه و دوو نووسه ره ش ئه وه یه نارێکییه ک هه یه له و به کاره یانانه ی پاساوی به رژه وه ندیی گشتی له باوه رێک رێگه به ده سه لات نادات خۆی بخنێته به رژه وه ندیی تایبه ت. ¹⁴ میسری به شیوه یه کی عه شایه ری مامه له له گه ل ئه و قسه یه ده کات و باسی چه مکی ئازادی به رچه هایه ده کات (نه ک له دیموکراسیی لیبرالی) و باسی ئه و نارێکییه ش ناکات، سه رباری ئه وه ئه و لێره دا مارکسیه تی خۆی له بیر ده چێت چونکه ئه مه یان بیته یان ئه وه یان بیته یان باس باسی ئازادییه له فیکری ((بورجوزای)) دا.

باسی هیگلیش به هه مان شیوه له کتێبه که ی دکتۆر حهیده ره وه ((براهه)) و دیسان سه قه تکراره چونکه ئازادی لای ئه و ئه وه یه مرۆف به فعل به رژه وه ندییه سه ره کییه کی به جێبه یێنیت به وه ی که بوونه وه رێکی

¹⁴ دوو نووسه ره که باسی دیموکراسیی لیبرالیته ده که ن که ئه و له و یه دت به ئازادی ده دات: بووژن و بوریکۆ، المعجم النقدي لعلم الاجتماع، ل ٣١١، له ناواخنی ئه و باسه ش که بۆ دیموکراسی ته رخان کراوه باسی جیاوازی نیوان دیموکراسیی رادیکال و دیموکراسیی لیبرال ده که ن. هه بوونی ئه و ته عبیره، واته به شیوه یه کی نارێک (بصوارة متناقضة) و تیگه یشته له مه به سته که ی، که دوو نووسه ره که به پێویستیان نه زانیوه پروونی بکه نه وه، پێویستی به شاره زایی له دیموکراسی و قوتابخانه کانی و بۆچوونه کان له باره یه وه، که میسری زۆر له و شاره زاییه بێبه ش و داماره.

مرۆفانهیه^{۱۵}، به‌لام میسری دیسان به‌ع‌شایه‌ری قسه‌که وه‌رده‌گریت: به‌پپی هیگل بۆ نه‌وه‌ی ئاده‌میزاد به‌ح‌قیقه‌ت نازاد بیت ده‌بیت به‌کرده‌وه وه‌ک بنیاده‌م به‌رژه‌وه‌ندییه‌کانی به‌رپۆه ببا (میسری، ل ۳۹۷)، واته مه‌سه‌له‌که‌ی بچوک کرده‌وه بۆ ((به‌رژه‌وه‌ندی)) که ده‌چیتته سه‌ر به‌رژه‌وه‌ندیی ئابووری نه‌ک به‌جیه‌ئانی بوونی مرۆفانه.

خۆش نه‌وه‌یه میسری دوا‌ی نه‌وه ده‌نووسیت: ((مه‌به‌ستم له‌ نووسینه‌وه‌ی ئەم تیزه‌ی هیگل نه‌وه‌یه بلیم...))، نه‌ک ته‌نها نه‌وه‌ش به‌لگو نه‌وه مه‌به‌سته‌ی که له به‌شی زۆی نه‌وه پاراگرافه‌دا ده‌یلت دیسان قسه‌ی خۆی نییه به‌لگو له د. حه‌یده‌ر ((بردوویه‌تی))، نه‌وه‌یش وه‌ک خوینته‌ر چاوه‌پڕی ده‌کات به سه‌قه‌ت‌کردنه‌وه، بۆ نمونه حه‌یده‌ر باسی فه‌لسه‌فه‌وه مه‌زه‌به‌ نوێکانی کۆمه‌لگه‌ نوێکان ده‌کات به‌تایبه‌ت نه‌وانه‌ی به‌ره‌می مملانه‌ی نیوان که‌نیسه‌وه‌ ئاین له‌لایه‌ک و کۆمه‌لگه‌وه‌ ده‌وله‌ت و تاک له‌لاکه‌ی تر بوون (ل ۱۵۱)، که‌چی میسری باسی نه‌وه فه‌لسه‌فه‌ نوێیانه ده‌کات که له‌لایه‌ک دژ به ده‌سه‌لاتی که‌نیسه‌وه‌ ئاین وه‌ستان و له‌لایه‌کی تره‌وه به‌ره‌می مملانه‌ی نیوان ده‌سه‌لات و کۆمه‌لگه‌وه‌ تاکه‌که‌س بوون (ل ۳۹۸)، که نه‌مه سه‌قه‌ت‌کردنیکی ته‌واوی قسه‌که‌یه.

۳- میسری ده‌لێت که ده‌قی قورئان ته‌نها نه‌وانه به‌ موسلمان داده‌نیت که له مه‌دینه بوون و له‌سه‌ره‌تادا هيجره‌ت بۆ مه‌دینه کرایه مه‌رجی موسلمان بوون (ل ۳۹۵). نه‌وه‌ش نه‌زانیه له‌باره‌ی میژووی ئیسلام و له‌باره‌ی قورئان و فه‌رموده چونکه نه‌وه‌نده ده‌ق هه‌ن به‌س بن بۆ مرۆف بزانیته که نه‌وانه‌ی

¹⁵ د. حیدر ابراهیم علی، التيارات الاسلامیة وقضية الديمقراطية، ل ۱۵۰-۱۵۱.

هیجره تیان نه کردبوو به موسلمان ده زانران به لام بیبهش بوون له و
 وه لایه تهی له ئیتوان موسلمانانی مه دینه به موهاجیره کان و نه نصاره کانه وه
 هه بوو، واته ئه وانه وه لیلی موسلمانانی مه دینه نه بوون وهك چۆن هه
 موهاجیریک و نه نصارییهك وه لیلی یه کتر بوون و میراتی یه کتریان وه رده گرت
 (تا ئه و کاته ی ئایه ته کانی میرات دابه زین)، هه روه ها ئه وانه ی هیجره تیان
 نه کردبوو به شیان نه بوو له ده سته و ته کانی شه پ (مه گه ر به شداریی شه پان
 کردبیت)، له گه ل ئه وه شدا قورئان فه رمانی به موسلمانانی مه دینه دا ئه گه ر
 ئه و موسلمانانه ی هیجره تیان نه کردوو داوای یارمه تیان لیکردن ئه ویش
 به هۆی کیشه یه کی ئاینه وه پتویسته به هانا یانه وه بچن مه گه ر کیشه که یان
 له گه ل که سانیک بیت موسلمانانی مه دینه په یمانیان له گه لدا به سته بیت.¹⁶
 نه شاره زاییه که ی میسریش دوو توپیه چونکه له لایه ک ئه و شتانه ی نه زانیوه و
 له لایه کی تر هه ر خۆی له هه مان پاراگرافدا ئه و ئایه ته ی سووره تی ئه نفال
 ده هینیته وه که باسی ئه و په یوه ندییه ده کات که چی ئه و ئایه ته ده کاته
 به لگه له سه ر ئه وه ی گوایه قورئان هه ر ئه وانه به موسلمان داده نیت که له
 مه دینه جیکیر بوون! خوش ئه وه یه ئایه ته که نه ک ته نها ئه و که سانه به
 موسلمان داده نیت به لکو به ئیمانداریش ناوده بات (والذین امنوا ولم
 یهاجروا...)، ئیمانیش وه ک زانراوه له ئیسلام گه وره تره، بۆ نمونه وه ک له
 سووره تی (ئه لحوچورات) دا هاتوو که باسی عه ره به کۆچه ره کان (ئه عراب)
 ده کات: (قالت الأعرابُ أمتًا قل لم تؤمنوا ولكن قولوا أسلمنا ولما يدخل
 الايمانُ في قلوبكم—الحجرات ١٤).

¹⁶ بڕوانه تفسیر القرآن العظیم (تهفسیری ئیبنو کهثیر)، بهرگی ٢، تهفسیری سووره تی

۴ - میسری یه‌کسه‌ر دوا‌ی‌ئوه ده‌لئیت: دوا‌ی‌کۆنترۆل‌کردنی‌مه‌ککه ده‌بوا‌یه‌ه‌یجره‌ت بۆ‌ده‌ره‌وه‌ی‌عه‌ریستان بوا‌یه‌واته‌مه‌فهوومی‌ه‌یجره‌ت گۆپ‌درا بۆ‌جیهاد‌ئو‌یش وه‌ک‌فه‌رمووده‌ده‌لئیت: لاه‌جره‌بع‌د‌الفتح ولکن‌جها‌دٌ ونبیة. ئه‌مه‌ش نه‌شاره‌زاییه‌کی‌تره‌چونکه‌دوا‌ی‌فه‌تحی‌مه‌ککه‌شوینی‌زۆری‌تر مابوون‌نه‌که‌وتبووه‌ده‌ستی‌موسلمانان، واته‌جیهاد‌له‌ناو‌نیوه‌دورگه‌ی‌عه‌ره‌بدا‌مابوو، نه‌ک‌یه‌کسه‌ر دوا‌ی‌فه‌تحی‌مه‌ککه‌ه‌یجره‌ت بوو‌به‌ه‌یجره‌ت‌له‌به‌رگی‌جیهاد‌دا بۆ‌ده‌ره‌وه‌ی‌عه‌ره‌بستان

۵ - کتییبه‌که‌ی‌میسری‌به‌کارێک‌کۆتایی‌پێ‌دئیت‌که‌نموونه‌ی‌مه‌موونه‌و کارانه‌ی‌باسم‌کردوون، واتا ((ب‌ردن))‌ی‌سه‌رچاوه‌و‌سه‌قه‌تکردنی‌زانیا‌رییه‌کان‌یان‌تینه‌گه‌یشتن‌لییان‌یان‌ه‌لگێ‌پارانه‌وه‌یان.

میسری‌باسی‌جیا‌کردنه‌وه‌ی‌ده‌سه‌لاته‌کان‌ده‌کات‌که‌دژ‌به‌بنه‌مای‌شوورایه‌و‌ئیسلا‌مییه‌کان‌ده‌سه‌لاتی‌یاسادانان‌ده‌دن‌به‌خودا‌ئو‌یش‌به‌پێچه‌وانه‌ی‌سیسته‌می‌دیموکراتی، جیا‌کردنه‌وه‌ی‌ده‌سه‌لاته‌کانیش‌زامنی‌یه‌که‌می‌دیموکراسییه‌و‌دژ‌به‌فیکری‌سیاسیی‌ئیسلا‌مه‌که‌به‌ناوی‌شه‌رعیه‌تی‌ئاینه‌وه‌ده‌سه‌لاتیکی‌په‌ها‌ده‌داته‌خه‌لیفه‌و‌له‌هه‌ولی‌ئوه‌دایه‌سیسته‌میک‌بژیننیته‌وه‌هاوشیوه‌ی‌سیسته‌می‌سه‌ره‌تای‌ئیسلا‌م‌که‌(هه‌موو‌ده‌سه‌لاته‌کان‌بریتی‌بوون‌له‌ده‌سه‌لاتی‌وه‌حی‌و‌ده‌سه‌لاتی‌په‌یامبه‌ر، پۆلی‌بنچینه‌یی‌وه‌حی‌دانانی‌یاسا‌بوو‌له‌به‌رئه‌وه‌موسلمانان‌پێویستیان‌به‌ده‌سه‌لاتیکی‌دیکه‌ی‌یاسادانان‌نه‌بووه‌. هه‌رچی‌ده‌سه‌لاته‌کانی‌تره‌، په‌یامبه‌ر‌خۆی‌پایه‌پ‌اندوون‌وجییه‌جێ‌ی‌کردوون‌(میسری، ل ۴۰۱-۴۰۲). ئه‌وه‌ی‌له‌نتیوان‌که‌وانه‌یه‌گوا‌یه‌میسری‌له‌کتییی‌(هانی‌الدردیری، نظام‌الشوری‌الاسلامی‌مقارنه‌بالدی‌مقراطیه‌النایابه‌المعاصره‌)‌وه‌ریگرتوه‌که

له پاستیدا ئه و کتێبه ی نه بینیه وه ئه و قسه یه شو و قسه کانی پیشووشی له کتێبێکی تر ((بردوویه تی))^{۱۷}، بیگومان پاش سه قه تکردن چونکه به پپی دهیده ره نووسه ره که، واته الدردیری، ده لئیت که کاتی پیغه مبه ره ده زگا فه رمان په واکان ته نها وه حی و پیغه مبه ره بوون به لام دوا ی ئه و سه رده مه ده توانریت باس له چه ند دزگایه کی نزیک له سی ده سه لاته که له نیزامی دیموکراتیدا بکریت. چهیده ره ده لئیت ده وری سه ره کی وه حی یاسادانان بوو بۆیه موسلمانان پیوستیان به هیچ ده سه لاتێکی تری یاسادانان نه بوو، پاشان ده گه پێته وه بۆ قسه ی الدردیری که پیغه مبه ره ده وری دووه می پاش وه حی ده بینو ته بلیغی ده کرد له بواری یاسادانان هه روه ها ئیمامه ت و قه زاو فه توا له بواری پاپه پاندن.

قسه که ی میسریش که فیکری سیاسی ئیسلامی ده یه ویت نیزامی سه ره تای ئیسلام بژینیته وه وه ئه وه ده سه لاتێکی په ها ده داته خه لیفه له پاستیدا قسه ی چهیده ره که به شیوه یه کی تره: ئه و ده لئیت که بزائه ئیسلامیه سیاسییه کان بانگه شه بۆ کۆمه لگه ی ده وله تی مه دینه ده که ن ئه وه ش به شیوه یه کی ناراسته وخۆ گه پانه وه بۆ ئه و نمونه یه ده گه یه نیت، له مه شه وه ترسی ئه وه هه یه ئیمام قودسیه ت یان عوسمه ت به خۆی بدات. چهیده ره ده لئیت: زه مانه تی نه بوونی ئیستبداد، ناشلیم دیموکراسی له نیزامی سیاسیدا بریتی نییه له جیاکردنه وه ی ده سه لاته کان به لکو به هیزی یان لاوازی پێگره ئاینیه که یه، ئیسلامیه کانیش خۆیان له وه ده ترسن.

¹⁷ ئه ویش: د. حیدر ابراهیم علی، التيارات الاسلامیه وقضیه الديمقراطية، ل ۱۶۰ -

